BIJZONDERHEDEN UIT DE TALEN VAN FREDERIK-HENDRIK-EILAND: KIMAGHAMA, NDOM EN Riantana

DOOR

P. DRABBE. M.S.C.
Missionaris op Nieuw-Guinea.

1. Kimàghama noemen we de taal die gesproken wordt te Kimàghama, alwaar een bestuurspost gevestigd is, en in de dorpen Jaové, Wébu, Kivaro, Waniè, Térö, Kàroa, Tjighaé, Tjàvudo, Bàmù, Kàrada, Sàbon, Wanggambön, Tor en Kàwe, welke voor het grootste gedeelte liggen in het Noord-Oosten van Frederik-Hendrik-eiland, voor een klein gedeelte in het Zuid-Westen; we kunnen niet met zekerheid zeggen of de gegeven namen alle plaatsnamen zijn, en misschien zijn sommige ervan groepsnamen. De naam Kimàghama (op de kaarten Kimaam) is in ieder geval de naam van de plek waar tegenwoordig de twee groepen Mambu en Awri wonen. Een algemene naam voor de taal schijnt niet te bestaan. De naam Poèraghaé is toepasselijk op alle Papoea's. Naar het schijnt bestaan in de genoemde dorpen minstens twee dialecten, waarover we verder niets kunnen zeggen. Onze nota's zijn verkregen van inwoners van Kimàghama. Het zielen aantal der gezamenlijke dorpen is ongeveer 2000.

2. We noemen Riantana de taal die gesproken wordt in zes dorpjes, die alle in het Noord-Westen van Frederik-Hendrik-Eiland liggen, en samen een 1000 zielen tellen. Het zijn Ambébé (door vreemdelingen Iramoro genoemd), Roambu (Soam), Awirà (Kundjubandjung), Kāba, Jòmōka en Jarà. Onze zegslui waren mensen van Ambébé. Er bestaat geen gemeenschappelijke naam voor stam of taal, en het woord *Riantana* heeft waarschijnlijk de betekenis van „echte mens”, van *ria* „mens”. Buitenlandse vreemdelingen worden *Kwōkō* genoemd.

3. Ndom is de taal van zes kleine dorpjes in het Westen van het eiland, die samen ongeveer 300 zielen tellen, nl. Karirà (Kalilam), Fatàgh (Kambrada), Murūba, Wétaghu, Pembro en Subendar. De

bewoners dier dorpjes schijnen één stam te vormen, die zich *Ndòm-wér*, d.w.z. „Ndom-mensen” noemen, en hun taal de *Ndom-bānà* „Ndom-taal”. Alle andere Papoea’s worden *Jégiri-wér*, en overzeese vreemdelingen *Kurik* genoemd.

4. Onze spelling kan niet anders, vooral wat betreft de klinkers, dan zeer benaderend zijn, daar we slechts weinig tijd hebben kunnen besteden om althans iets te weten omtrent de woordenschat en de structuur ervan. De klinkers zijn *a*, *e*, *é*, *i*, *o*, *ö* en *u*. De *e* is de open *e* van ons Nederlandse *pet*, en *é* schrijven we voor de gesloten *e* van ons Nederlandse *peet*, voor de *i* van ons *pít*, en voor de *é* die tweemaal voorkomt in het Franse *éléphant*. In Kimàghama klinkt de *ö* van onze spelling ongeveer als *eu* in het Nederlandse *geur*, maar in de beide andere talen als in *stuk*. We maakten verder geen onderscheid tussen de open en de gesloten *o*, die beide voorkomen, en die we voorstellen door *o*. In onze spelling stelt de *a* zowel de *a* van het Nederlandse *rat* voor als die van Engels *bad* en *hard*. Enkele woorden hebben op het einde een genasaliseerde klinker, die ongeveer klinkt als de Franse nasalisatie, en die we schrijven *õ*, enz. Er komen naast de klinkers ook tweeklanken voor, zowel stijgende als dalende, bv. *aj* en *ja*, *àé* en *éà*, *aw* en *wa*, *ào* en *oà*, *èé* en *èè*, enz.

5. In Kimàghama komen de volgende medeklinkers voor: *b*, *mb*, *d*, *nd*, *dj*, *ndj*, *dr*, *ndr*, *g*, *gh*, *j*, *k*, *m*, *n*, *ng*, *ngg*, *p*, *r*, *t*, *nt*, *tj*, *ntj*, *tr*, *ntr*, *v* en *w*. Medeklinkers komen op het einde van woorden nooit voor, en als men uit het Maleis woorden met een medeklinker op het eind overneemt, ontwikkelt zich er altijd een klinker achter, bv. *tùano* van het Maleise *tuan*. In het begin van woorden komt slechts zelden een *gh* voor, en nooit *mb*, *nd*, *ndj*, *ndr*, *r*, *nt*, *ntj* of *ntr*; wel treden deze medeklinkers op in bepaalde verbindingen; zo wordt *burào* „sterven” bv. *mburào* in de uitdrukking *tjĩ mburào inè* „overledene”. De *d* houdt het midden tussen *d* en *t*, zoals ook *nd* ligt tussen *nd* en *nt*, en verder ligt *ndr* tussen *ndr* en *ntr*. Daarnaast echter heeft men ook de echte *t*, *nt* en *ntr*. Bovendien wisselen *d* en *t* dikwijls onder invloed van andere klanken in de nabijheid. Zo klinkt de vragende tijdwijzer van de verleden tijd soms *tée*, soms *dée*, maar ook wel *ntée* of *ndée*. De medeklinker *dj* echter heeft een duidelijke *d*-klank, juist als bv. in het Maleise *djambu*. De *g* stelt de Franse *g* voor, *gh* echter de *g* zoals die in Brabant wordt gehoord. Over *m* en *n* valt niets bijzonders te zeggen, behalve dat onder invloed van omringende klanken *m* vaak in *w* verandert, en *n* in *r*; zo wordt de onvoltooidheidswijzer *nàmbura* vaak *wàmbura*; als het

persoonlijk voornaamwoord *ni* en het bezittelijke *ni* vlak achter elkaar komen, verandert één van de twee in *ri*, bv. *ni ri pitjè ragha ijè* „we geven onze messen”. De medeklinker *r* komt, zoals we zeiden, niet voor in het begin van woorden, maar wel als verbinding met een voorafgaand woord, bv. in de verdubbeling van *ijè* „geven”, *ijè-rijè*. Het letterteken *v* stelt de occlusief *b* voor die overgaat naar de spirant *v*; de Kimàghama-*v* ligt tussen Nederlands *v* en *w*.

6. Voor Riantana gebruiken we dezelfde letters voor de klinkers, en aan medeklinkers bestaan in deze taal: *b, mb, d, nd, ndj, dr, j, k, m, n, ngg, p, r, s, t, tj, tr, v* en *w*. De *v* staat ongeveer gelijk met de Nederlandse *w*, iets of wat lijkend op onze *v*, terwijl de *w* een Engelse *w* voorstelt. De *ö* klinkt hier als in ons woord *stuk*. Sterke gerektheid van klinkers, welke hier alsook in Ndom voorkomt, geven we aan met het gewone lengteteken, bv. *ō*.

7. Ook voor Ndom dezelfde klinkers, en de medeklinkers zijn daar: *b, mb, nd* of *nt, f, gh, j, k, m, n, r, s, t, th* en *w*. De *gh* staat ongeveer gelijk met de Nederlandse *g*. We treffen hier een medeklinker aan, die een *t* is welke min of meer glijdend wordt gevormd met de tong tussen de tanden, en we schrijven daarvoor *th*.

8. Als we het nodig achten aan te geven welke lettergreep betoond wordt, dan doen we dat door een accent grave op de klinker van die syllabe te schrijven; tot welke soort de betoning in deze taal behoort, zullen we hier niet uitmaken.

9. In Kimàghama vinden we een meervoudwijzer bij substantieven, nl. *aghà*, die in verbinding met de naamwoorden vaak *raghà, naghà, daghà* of *vaghà* wordt; misschien zyn er regels te vinden voor deze wisseling. De meervoudwijzer komt achter het substantief, en indien daar een adjectief op volgt, achter het adjectief, bv. *dò ragha* „bomen”, *do màmu ragha* „grote bomen”.

10. De afhankelijkheidsconstructie bij naamwoorden, te vergelijken met die in de Germaanse talen, waarvan een voorbeeld is „klapperblad”, komt in alle drie de hier behandelde talen voor, bv. Kim. *dò aghavo* „boomvrucht”; R. *kù tjambö* „varkensstaart”; Nd. *ghoà ghurub* „varkensstaart”. De toon ligt in al die uitdrukkingen op het eerste of bepalende woord. Nu heeft men in Ndom dezelfde opeenvolging ook met tegenovergestelde toon, en dan om een bezitsrelatie uit te drukken, en betekent *ghoa ghurùb* „de staart van het varken”. Er bestaat zelfs geen andere constructie in die taal voor het aanduiden van een bezitsrelatie. In Kimàghama kan men ze ook met die betekenis gebruiken, maar daar voegt men liever het bezittelijk voor-

naamwoord van de 3de persoon erbij, bv. *àghavö pitjè* „het mes van het kind”, maar liever *àghavö dā pitjè*, lett. „het kind zijn mes”; *àghavö ragha dii pitjè ragha* „de messen der kinderen”. In Riantana wordt de bezitsrelatie alleen aangeduid met behulp van het bezittelijk voornaamwoord, bv. *tuan ntö pètjòè*, lett. „de toean zijn mes”; *tuan-tuan jakwötö pètjòè* „de toeans hun mes”.

11. In alle drie de talen is de plaats van het adjectief achter het substantief, bv. Kim. *tjī nìnu* „echte mens”; R. *potjō antè* „het grote huis”; Nd. *ghréf toratāgh* „een sterke boog”.

12. Voor de persoonlijke voornaamwoorden heeft men in alle drie de talen verschillende vormen voor de casus rectus en de casus obliquus, dus naar gelang ze onderwerp zijn in de zin, dan wel direct of indirect voorwerp of een andere relatie aanduiden. Ziehier een overzicht van de verschillende vormen; we zetten onder de namen der talen telkens de casus-rectus-vormen in een eerste, en de casus-obliquus-vormen in een tweede kolommetje:

	<i>Kimaghama:</i>		<i>Riantana:</i>		<i>Ydom:</i>	
1e enk.	no	niè	na	nē	né	nante
1e mv.	ni	nirè	ni	niē	ni	ninte
2e enk.	inggu	àngga	nggö	nggē	ghé	ghante
2e mv.	inggi	ànggé	ntjō	ntjē	ki	kinte
3e enk.	nö	ànda	jö	énta	ef	efè
3e mv.	ii	àndé	jàkwo	jàkwota	ent	entefè

13. Hier volgt een overzicht der bezittelijke voornaamwoorden:

	<i>Kimaghama:</i>	<i>Riantana:</i>	<i>Ndom:</i>
1e enk.	na	na	na
1e mv.	ni	ni	nda
2e enk.	ga	ngga	gha
2e mv.	gi	ntjō	kante
3e enk.	da	ntö	efè
3e mv.	dii	jàkwötö	entè

De plaats der bezittelijke voornaamwoorden is vóór het substantief. Er bestaan geen bijzondere vormen voor het zelfstandig gebruik, maar men heeft in alle drie de talen een woordje dat de betekenis heeft van „ding”: Kim. *nagha*, R. *ndāka*, Nd. *jar*, en men zegt bv. *da nagha*, *ntö ndāka*, *efè jar* voor „het zijne”. Het spreekt vanzelf

dat men deze vormen niet kan gebruiken als het bezetene een persoon is; men kan dan niet anders doen, dan het substantief gebruiken met het gewone possessief.

14. In Kimaghama is het vragend voornaamwoord met de betekenis van „wie” *na*; dit is een casus-rectus-vorm; de obliquus is *name*, dat derhalve o.a. uitdrukt wat in andere talen met een genitief wordt aangeduid, bv. *name pitje ne* „wiens mes is dit”, waarin *pitjè* betekent „mes”, en *ne* de vraagwijzer is voor de tegenwoordige tijd, zie 19. Het vraagwoord voor zaken is *nèri* voor alle naamvallen, bv. *nèri jùku ne* „waarvan is dit blad”. Het vraagwoord *dönö* betekent „welk”, bv. *dönö wàghara ne* „welk huis is het”; *dönö tji ne* „welke man is het”.

15. Postposities waar in Nederlands, Maleis en andere talen prae-posities worden gebruikt zijn een der kenmerken van Papoea-talen; ook hier komen ze voor. In Kimaghama heeft men bv. *inè* „naar”; *mo* „vanaf, vanuit”; *kumbò* „te”, dit bij plaats- en tijdsbepalingen, maar ook, bij sommige werkwoorden tenminste, als objectaanduidend, bv. *do kumbò avù* „een boom zien”, *pitjè kumbo bandja* „een mes aanpakken”; het komt ook voor met de betekenis van „van” of „uit”, bv. *do kumbo diwò* „maken van hout”. Verder komt nog voor *drö* „wegens”; *de* „wegens”; *éné* „voor, ten behoeve van”; *je* „met” ter inleiding van het instrument, bv. *pitje je* „met een mes”. Een andere postpositie is *agha*, in het Nederlands weer te geven, door „tot”, misschien alleen gebruikt bij werkwoorden voor „doen”, „maken” en „worden”, bv. *tée agha ijè* „sterk maken”, letterlijk „sterk-tot maken”; *tiè ragha ijè* „doen binnengaan”, lett. „binnengaan-tot doen”; zo ook *tjĩ agha nùnda* „mens worden”; *màmu agha nùnda* „groot worden”. In Riantana heeft men *potjò tra* „ten behoeve van het huis”; *potjò ima* „vanaf het huis”; *potjò andi* „te huis”. In Ndom: *wa* „aan”; *e* „te”; *an* „naar”; *af* „vanaf”; *tegh* onderwerp-aanduidend; *ana*, voorwerpaanduidend.

16. In de drie talen welke we hier bespreken telt men met een zestallig stelsel. De telwoorden komen achter het getelde, bv. in Ndom: *urentör ithin* „drie huizen”. We zullen eerst een overzicht geven van de gebruikte telwoorden, en daarna nog enkele opmerkingen plaatsen.

Kimaghama:	Riantana:	Ndom:
1. növere	mëbö	sas
2. kàvé	enàva	thef
3. péndji	pendö	ithìn

<i>Kimaghama:</i>	<i>Riantana:</i>	<i>Ndom:</i>
4. jàndo	wëndö	thonith
5. màdo	mata	merègh
6. turò	törwa	mer
7. iburo növere	mëbö be	(mer) abo sas
8. iburo kàvé	enàva me	(mer) abo thef
9. iburo péndji	pendö me	(mer) abo ithin
10. iburo jàndo	wëndö me	(mer) abo thonith
11. iburo màdo	mata me	(mer) abo merègh
12. iburo turò	törwa me	mer an thef
13. nī of nī növere	nī mëbö of nī	mer an thef abo sas
14. nī kavé	nī enàva	mer an thef abo thef
15. nī péndji	nī pendö	mer an thef abo ithin
16. nī jàndo	nī wëndö	mer an thef abo thonith
17. nī màdo	nī matà	mer an thef abo merègh
18. nī turò	nī törwa	töndör
19.	tarö mëbö of tarö	töndör abo sas
20. tjī növere	tarö enàva	töndör abo thef
21.	tarö pendö	töndör abo ithin
22.	tarö wëndö	töndör abo thonith
23.	tarö matà	töndör abo merègh
24.	tarö törwa	töndör abo mer
36.		nif
40. tjī kàvé		
60. tjī péndji		
72.		nif thef
80. tjī jàndo		
100. tjī màdo		
108.		nif ithin
144.		nif thonith
180.		nif merègh
200. tjī iburo jàndo		

17. In het overzicht van het vorige nummer merken we op, dat Kimaghama en Riantana blijkbaar vanaf 3 t/m 6 telwoorden hebben die van dezelfde stam moeten zijn; ook *kavé* en *enàva* voor 2 kunnen verwant zijn. In beide talen is het zestalig stelsel in gebruik; er zijn enkelvoudige woorden voor 1 t/m 6, en daarna spreekt men van „zes één”, „zes twee”, enz. t/m 11, waarbij men niet het gewone woord voor 6 gebruikt; Kim. heeft *iburo* in plaats van *turò*, en R.

heeft *be* of *me* in plaats van *törwa*; in de samenstellingen komt echter in Kim. het woord voor zes voorop, in R. achteraan. In Ndom heeft men telwoorden welke met die van Kim. en R. niet in verband schijnen te staan; vanaf 7 neemt men daar het gewone woord voor 6, en voegt er plus één, plus twee enz. bij; het woordje *abo* nl. kan hier geen andere betekenis hebben dan ons „plus”; men laat echter ook het woord voor „zes” wel weg, en zegt bv. voor 7 gewoon „plus één”, *abo sas*. Aldus gaat men in Kim. en R. door t/m 12, dus Kim. *iburo turò* „zes zes”, R. *törwa me* „zes zes”, maar in Nd. zegt men *mer an thef*, wat we klaarblijkelijk moeten vertalen door „zesmaal twee”, daarbij aannemend dat *an* de betekenis heeft van „maal”.

Doorgaande vinden we in Kim. het woordje *nĩ*, in R. *nĩ*, dat de betekenis moet hebben van „twaalf”, met één, twee ens. achter zich in de beide talen; voor 13 laat men ook het woord dat één betekent wel weg; *nĩ mēbö* betekent dus „twaalf één”, d.w.z. 13, maar voor 13 zegt men ook wel *ni*. Dat gaat zo door t/m 18, nl. *nĩ turò* en *nĩ törwa* „twaalf zes”. In R. heeft men nu weer een ander woord dat ook 18 betekent, nl. *tarö*, en daarachter zet men één, twee enz. t/m 24, *tarö törwa* „achttien zes”, en verder schijnt men daar niet te tellen. Van 12 t/m 17 heeft men in Ndom het boven genoemde *mer an thef* = tweemaal zes = twaalf, en daar achter plus één, plus twee enz., zodat 17 = *mer an thef abo merègh* = tweemaal zes plus vijf. Voor 18 heeft men nu weer een apart woord, nl. *töndör*, dat in tegenstelling met R. ook voor 18 zelf gebruikt wordt, en verder t/m 24 juist als in R., zodat 24 = *töndör abo mer* = achttien plus zes.

Van daar af gaat Ndom nu door met het zestallig stelsel, want voor 36 heeft men weer een eigen woord, nl. *nif*, dat verder vermenigvuldigd wordt door er 2, 3 enz. achter te zetten; mijn zegslui brachten het aldus tot 180 = *nif merègh* = zes-en-dertig, vijf = vijf maal 36. In Kim. echter begint men bij 20 het twintigtallig stelsel te gebruiken. Voor 20 zegt men *tjĩ növere*, wat betekent „één mens”, waarbij men blijkbaar denkt aan het aantal vingers en tenen, en zo gaat men door tot 200 = *tjĩ iburo jàndo* = tien twintigtallen.

18. In Kimaghama kent men in de zin een onderwerp en een praedicaat in twee losstaande woorden, en als onderwerp kan dienen een substantief of een voornaamwoord; als gezegde elk woord dat iets mededeelt omtrent het onderwerp; de zinsbouw wijst uit wat onderwerp en wat gezegde is: het eerste staat vóór het tweede; tijd-, aspect- en moduswijzers zijn losstaande woorden die een eigen plaats hebben in de zin.

Zo heeft men bv. de tijdwijzer *oàna* (*roàna*), die een tegenwoordige tijd aanduidt, en geplaatst wordt achter het praedicaatwoord, bv. *nö niè àwra roàna* „hij slaat mij”, letterl. „hij mij slaan teg. tijd”; *nö kapara oàna* „hij is kamponghoofd”, lett. „hij kamponghoofd teg.tijd”; *ii péndji oàna* „zij zijn met z’n drieën”, lett. zij drie teg.tijd”; *no màmu oàna* „ik ben groot”, lett. „ik groot teg.tijd”; *ùnggu wàghara mbo oàna* „jij bent thuis”, lett. „jij huis-te teg.tijd”; *no jàoadru oàna* „ik doe aldus”, lett. „ik aldus teg.tijd”.

Naast *oàna* voor de tegenw.tijd bestaan nog *otèè* voor de verleden, en *aghàtj* voor de toekomstige tijd, bv. *ùnggu kapara otèè* „jij waart kamponghoofd”, *nö niè àwra aghàtj* „hij zal mij slaan”. De drie tijd-wijzers komen in verschillende vormen voor naargelang de omringende klanken, bv. *oàna*, *roàna*, *noàna*.

Om het plaats hebben van een proces (of in ’t algemeen een praedicaat) te negeren zet men het negatieve *vuna*, soms *puna*, achter het praedicaatwoord, en daarachter weer de tijdwijzer, bv. *nö dirwo vuna oàna* „hij doet het niet”; *nö dirwo vuna aghàtj* „hij zal het niet doen”; *no màmu vuna oàna* „ik ben niet groot”; *no màmu vuna otèè* „ik was niet groot”.

19. In vragende zinnen heeft Kimaghana andere wijzers, die tegelijk tijd- en vraagwijzers zijn, nl. praesens *ne* (*re*), praet. *tée* (*ntèè*, *dèè*, *ndèè*), futurum *aghàje* (*naghàje*, *raghàje*). Als er vraagwoorden als wie, wat, hoe enz. aanwezig zijn, komen ze rechtstreeks daarachter; als zulk een vraagwoord niet aanwezig is, dan komen ze achter het praedicaatwoord, bv. *nä naghàje tjoj dijè ngkàè* „wie zal morgen de prauw kappen”; *tjĩ dagha tjindjè ne* „waar zijn de mannen”, lett. „man meervoud waar teg.tijd”; *nö tjoj dijè ngkàè aghàje* „zal hij morgen de prauw kappen”.

20. Een aspectwijzer in Kimaghama is *màmbura* (*wàmbura*); deze wijzer staat ook achter het praedicaatwoord; *dirwo màmbura* betekent „aan het maken zijn”, zodat we kunnen zeggen, dat *màmbura* wijst op een onvoltooidheid; het kan gebruikt worden voor een proces dat in de toekomst ligt, maar dan met de futurumwijzer of een bijwoord dat duidt op een proces in de toekomst, bv. *tjoj dirwò màmbura* „morgen aan het binden zijn”.

Zo bestaat ook een voltooidheidswijzer, nl. *inè* (*tjinè*), en *dirwo inè* betekent „gemaakt hebben”. Men vindt het soms in zinnen waar wij geneigd zijn een tegenwoordige tijd te zien, zoals bv. in *nö kùì tjinè*; we kunnen dat vertalen door „hij zit”, maar de eigenlijke betekenis is „hij is gaan zitten”; *kùì* betekent dus niet „zitten”, maar „gaan

zitten", iets wat we in meer Papoea-talen vinden. Zo heeft men ook *diè* „gaan staan" en *pudà* „gaan liggen". Zo ook zegt men voor „op het hoofd hebben" „op het hoofd gezet hebben", bv. *nö tükwo mbo ijè tjinè* „hij heeft (het) op zijn hoofd lett. „hij hoofd-te zetten voltooid".

21. In Kimaghama is de imperatiefwijzer *ào*, dat vóór het praedicaatwoord gezet wordt, of indien men een persoonlijk voornaamwoord als onderwerp gebruikt, daarvóór, bv. *ào unggu diwò* „doe jij het"; *ào nö ndiwò* „laat hij het doen"; *ào ii ndiwò* „dat zij het doen". Een optatiefwijzer is *marèè* (*warèè*), dat achter het praedicaatwoord geplaatst wordt, dus bv. *ni diwo marèè* „laten we het doen"; *inggi ndiwò marèè* „moogt gij het doen"; *nö diwo marèè* „dat hij het moge doen". In betekenis verschillen wat we de imperatief en de optatief noemden bijna niet, en men vindt ook wel de beide wijzers in één zin, bv. *ào inggi diwò marèè* „moogt gij het doen".

Een dubitatiefwijzer voor de toekomstige tijd is *àghakatja*; het komt achter het praedicaatwoord, bv. *nö bu àghakatja* „hij zal mischien komen". In de tegenwoordige en de verleden tijd heeft men *tàghane* vóór het praedicaatwoord, bv. *nö tàghane bu inè* „hij is mischien gekomen"; men merke op, dat hier ook de voltooidheidswijzer gebruikt wordt.

22. Voor het aanduiden van een aspect of een modus wordt in Kimaghama ook wel het praedicaatwoord verdubbeld, waarbij soms een deel van het eerste lid der verdubbeling, soms een deel van het tweede verval, bv. *avù* „zien" heeft men *avàvu*; van *tjàwo* „vergeten" *tjajwojwò*.

Verdubbeling zonder meer heeft een iteratieve betekenis, bv. *àwra* „een slag geven", *awràwra* „verschillende keren achtereen een slag geven"; *déwa* betekent „een figuurtje tekenen", maar voor „schrijven" zegt men *déwandéwa*.

Verdubbeling met de moduswijzer *vo* of *po* achter zich is een prohibitief, bv. *diwòndiwò vo* „doe het niet"; *inggi diwòndiwò vo* „doet het niet"; *ii diwòndiwò vo* „laten zij het niet doen".

Verdubbeling met de aspectwijzer *de* achter zich beantwoordt aan een habitualis; *diwòndiwò de* betekent „gewoonlijk doen, geregeld doen, gewoon zijn te doen". Verdubbeling met daarachter het gewone negatieve *vuna*, gevolgd of niet gevolgd door *nundarùnda* is een negatieve habitualis; *àvu* betekent „zien"; *avàvu de* „geregeld zien"; *avàvu vuna* of *avàvu vuna nundarùnda* „geregeld niet zien" of „nooit zien". Verdubbeling met de vraagwijzer *je* erachter beantwoordt aan

een vragende habitualis, bv. *avàvu je* „geregeld zien?"; *nö diwòndiwò je* „doet hij het gewoonlijk?”.

23. In Riantana heeft men dezelfde constructie als die we behandelde voor Kimaghama in 18; alleen vinden we in onze nota's geen voldoende gegevens om te kunnen beweren, dat het gezegde ook een naamwoord kan zijn, zoals bv. in Kimaghama *nö kapara oàna* „hij is dorpshoofd”. Als we verder voorbeelden geven van de bedoelde constructie, zal men soms het praedicaatwoord een praefix zien aannemen, dat verkeerdelijk zou kunnen doen denken aan vervoeging; als het praedicaatwoord met een klinker begint, neemt het nl. achter de persoonlijke voornaamwoorden van 1e en 2e pers. een *r* aan, achter dat van 3e pers. enk. een *n*, en achter dat van 3e pers. mv. niets; zulks geschiedt echter bij elk woord dat toevallig achter die voornaamwoorden staat, bv. *na rajangga morà mamborandì* „ik at sago”. lett. „ik sago eten verl.tijd”.

24. Men maakt in Riantana onderscheid tussen een verleden op de dag van heden en een verleden vóór de dag van heden. Voor het eerste gebruikt men de tijdwijzer *aröta*, die komt vóór het pers. voornaamw. of tussen voornaamwoord en praedicaatwoord in; in dit laatste geval heeft men, daar *aröta* met een klinker begint, de verandering van het praedicaatwoord die we bespraken in het vorige nummer.

Ziehier een overzicht daarvan:

<i>aröta na morà</i>	ofwel	<i>na raröta morà</i>	ik at
<i>aröta ni morà</i>		<i>ni raröta morà</i>	wij aten
<i>aröta nggö morà</i>		<i>nggö raröta morà</i>	jij at
<i>aröta ntjö morà</i>		<i>ntjö raröta morà</i>	jullie aten
<i>aröta jö morà</i>		<i>jö naröta morà</i>	hij at
<i>aröta jakwo morà</i>		<i>jakwo aröta morà</i>	zij aten

Voor een verleden vóór de dag van heden heeft men de tijdwijzer *watà* die achter het praedicaatwoord komt, dus bv. *na morà watà* „ik at”.

Voor de toekomst maakt men onderscheid tussen de dag van vandaag en een latere toekomst; in het eerste geval komt als tijdwijzer voor *entö*, dat behandeld wordt als *aröta* ook wat de plaats betreft, bv. *na rentö morà* of *entö na morà* „ik zal eten”. In het tweede geval heeft men *triàkadi*, dat achter het praedicaatwoord staat, bv. *na morà triàkadi* „ik zal eten”.

25. Om het plaats hebben van een proces te negeren wordt in Riantana in alle tijden het suffix *vi* aan het proceswoord gehecht. Voor de tegenwoordige tijd, en voor een verleden op de dag van heden zet men er nog de tijdwijzer *àndi* achter, dus bv. *na morà-vi àndi*, wat kan betekenen „ik eet niet”, maar ook „ik at straks niet”. Voor een verleden vóór vandaag zet men erachter *àta niànöna*, waarin *àta* tijdwijzer moet zijn (vgl. het futurum), en *niànöna* een negatief element; „ik at niet” is dus *na morà-vi àta niànöna*. Voor een futurum op de dag van heden komt de tijdwijzer *entö*, zie het vorige nummer, vóór het onderwerp, en het negatieve *niànöna* achter het praedicaatwoord met *vi*, bv. *na rëntö morà-vi niànöna* „ik zal niet eten”. Voor een later futurum heeft men de tijdwijzer *tja* achter het praedicaatwoord met *vi*, en daarachter weer *niànöna*, dus bv. *na morà-vi tjä niànöna* „ik zal niet eten”.

26. Voor vragen naar het al of niet plaats hebben van een proces heeft men in Riantana wijzers die tegelijkertijd schijnen aan te geven de tijd en de vraag, nl. teg.tijd *nàmbodi*, verleden op heden *wata*, verleden vóór vandaag *ta*, toekomst zonder onderscheid tussen heden en later *töra viàkadi*; daarvan komt alleen *wata* vóór het praedicaatwoord, dus bv. *nggö morà nàmbodi* „eet je?” *nggö wata morà* „at je?” *nggö morà ta* „at je?”; *nggö morà töra viàkadi* „zul je eten?”.

27. Een adhortatiefwijzer is in Riantana *amà*, dat achter het praedicaatwoord staat, bv. *nggö morà amà* „eet”; *ni morà amà* „laten we eten”. Prohibitiefwijzer is *mbi*, maar bij verdubbeld praedicaatwoord; *mbi* staat vóór het onderwerp, dus *mbi nggö moràmorà* „eet niet”; *mbi ni moràmorà* „laten we niet eten”.

28. In onze nota's over de Ndom-taal vinden we wat betreft het gebruik der praedicaatwoorden alleen gegevens over het gebruik ervan in de indicatief, waarin men vier tijden onderscheidt: teg.tijd, verleden op heden, verleden vóór heden, en toek.tijd.

Er bestaan heel enkele proceswoorden die behalve de primaire stam welke gebruikt wordt voor een verleden vóór de dag van heden, ook nog daarvan afgeleide secundaire stammen hebben, die gebruikt worden voor de andere tijden. Zo bv. *amàn* voor „komen”, en *un* voor „gaan”. De secundaire stammen daarvan zijn resp. *ghasràmané* en *ghàruné* voor de teg.tijd; *ghamàn* en *ghun* voor de verleden tijd op de dag van heden; *ntaghàman* en *ntaghun* voor de toek.tijd. Het onderwerp staat daarvóór in de vorm van een substantief of een pronomen.

29. De meeste proceswoorden in Ndom echter hebben geen secundaire stammen, en de tijd wordt daarbij aangegeven door wat we

zouden kunnen noemen losse tijdwijzers; in Kimaghama en Riantana vonden we als tijdwijzers verschillende stammen voor de verschillende tijden; hier echter heeft men een primaire stam voor het verleden vóór de dag van heden, en secundaire daarvan afgeleide stammen voor de andere tijden, juist als we dat zagen bij de proceswoorden *amàn* en *un*. In K. en R. bestaan bovendien dezelfde tijdwijzers voor alle proceswoorden, maar hier vindt men verschillende groepen proceswoorden, elk met hun eigen tijdwijzer.

30. De meest gebruikte tijdwijzer in Ndom is *atòn*, waarvan de secundaire stam *ghatòn* gebruikt wordt voor het verleden op de dag van heden, en *ntaghatòn* voor de toekomst. Bij deze tijdwijzer doet zich de merkwaardigheid voor, dat voor de tegenw.tijd twee stammen bestaan, nl. één voor de 1e pers., en één voor de niet-1e pers., nl. *ghasràtè* en *ghatètè*. In onze nota's vinden we verder nog, dat men voor de imperatief een andere stam gebruikt, nl. *béti*. Men vindt de tijdwijzer *atòn* o.a. bij de proceswoorden *murèr* „baren”, *thekir* „spelen”, *tom* „stelen”, *mòrsi* „slaan”, enz. enz.

Een andere tijdwijzer is *atèn*, die o.a. gebruikt wordt bij *trègh* „bijten”; de secundaire stammen zijn: *asraghatère*, *ghatèn*, en *nta-ghatèn*.

Een derde tijdwijzer is *ran*, dat gebruikt wordt bij het proceswoord *töböre* „staan”, en waarvan de secundaire stammen zijn *ghran* voor praeteritum, *ntagharàn* voor het futurum; in het praesens heeft men *ghasrérarè*, misschien niet afgeleid van *ran*.

Uit de bovenstaande vormen kunnen we besluiten, dat in de secundaire stammen *sr* kenmerk is van het praesens, *gh* van het praeteritum op heden, en *nt* van het futurum.

31. In alle drie de talen welke we hier behandelen is de zinsbouw de gewone Papoeëse, nl. onderwerp, relatie, gezegde, bv. Kim. *tjī agha nà-nu adrà rotèè* „de mensen hebben mijn vader gedood”.

32. Als men de bovenstaande gegevens vergelijkt met wat reeds bekend is van Papoea-talen, dan zal men hier wat betreft het gebruik der werkwoorden iets heel bijzonders opmerken. We kunnen er bij voegen, dat ze daarin ook geheel verschillen van al de talen van Zuid-Nieuw-Guinea die we bestudeerden of waarvan we aantekeningen maakten; men zal dat kunnen constateren zodra onze gegevens die we successievelijk hopen te publiceren, zullen verschijnen. Nu is het echter zeer opmerkelijk, dat de drie talen niettegenstaande hun overeenkomst in de constructie van het werkwoord toch weer hierin met de andere Papoea-talen geheel overeen komen, dat hun woordenschat,

behalve dan wat betreft de telwoorden en de naamwoorden, onderling nagenoeg totaal verschilt. Daarvan zal men een inzicht krijgen, als men de hierachter volgende woordenlijsten met elkaar vergelijkt.

WOORDENLIJST.

<i>Nederlands:</i>	<i>Kimaghama:</i>	<i>Riantana:</i>	<i>Ndom:</i>
1. lichaam	jëndjé	meràbra	krikir
2. hoofd	tùakwo	modò	rèt
3. aangezicht	àvujö	àtjö	athùf
4. voorhoofd	tö	ti	tir
5. schedel	tuakwo durò		rèt in
6. hoofdhaar	muna	rutivö	tomwèn
7. kaal	mùndaé	kodatö	ghornòr
8. oor	tjàkra	ruàke	munumb
9. oorsmeer	èvendi	moròko-nadö	munumb rēgh
10. oog	àvuo	ànömbö	ununòr
11. ooglid	àvuo kràra da	àkwika	uno manmèn
12. tranen	nöè ragna	nīrö	uno nérèf
13. neus	gònda	bütö	ferent
14. neusgat	gònda vèéntjö	butö to	remtör
15. snot	pörè	butö pa	erèm
16. wang	tjàma	tjamatàt	ghab
17. mond	dàdu	dòta	rantör
18. lip	tjetjirè	tjatö	afèkir
19. kin	àmata	kamadà	awi
20. baard	uì	arérà	sāmèr
21. tong	màku	mevödombo	mefrer
22. tand	travàé	tüdömbö	trēgh
23. kies	wàmanda		
24. hersens	tùakwo mu	mòdömo	tömöröf
25. hals	bu	kwakö	thāghbòt
26. ademsappel	kàévu wandji	djadjö-kwakö	ghordör ghar
27. nek	bombörö	mwàka	möt
28. borst	kodàmbörö	datjö	tnom
29. borst, uier	ma	mu	mam
30. tepel	ma ntju vèé	mu kwa	
31. melk	ma ntju	ma rùana	mam gel
32. rib	mörö	mörönömbö	ndirìn
33. hart	tjèndjé	tjànömbö	waghabùr
34. buik	pùrikwo	dìvo	mör

<i>Nederlands:</i>	<i>Kimaghama:</i>	<i>Riantana:</i>	<i>Ndom:</i>
35. darmen	tjò börö ragha	rusàkaka	thagh
36. lever		jövava	wat
37. gal		dökabò	ī
38. navel	tjèdö	mbétjö	irghofàr
39. rug	pàé	divo	inghar
40. ruggegraat	jànduro do börö	dintu	in
41. schouder	wátjo	awà	rawarèt
42. achterste, bil	tjömè börö	ditòka	ghòb
43. aars	tjömè dàdu	didömbö	bwon tór
44. poepen	kagha dra		règh
45. poep	kagha	dika	règh
46. veesten	kagha vuru		règh bubu
47. stinken	tjövö inè		esif
48. penis	dumbu	kòdö	fu
49. testikel	kò dumbu	ka	ghar nor
50. vagina	ba	tò	nor trègh
51. coire	dùma	tjāra	toghò-toghò
52. pissen	ka ntra		jan
53. pis	ka ntju	kāroanà	jan
54. voet, been	kurà	tē	tur
55. voetzool	kurà vudu	kawatjöpēt	tur futör
56. enkel	kurà mbumbuo	mavotjō	tur unèr
57. hiel	kurà ve	kāvō	tur gphant
58. dij	vèrimu	verimo	werndör
59. knie	iduvō	tjō	kith
60. kuit	tjāmbuku	mokòvéa	fān
61. scheen	töröè je kakà	terō	trin
62. hand, arm	kitjè	tāvat	tān
63. bovenarm	durò		kramöt
64. oksel	kānditja	abō	athéngtör
65. elleboog	tū tjinë	tudō	tān mumù
66. vinger	kitjè numbu	tā nōmbo	kra munumb
67. teen	fa natù	kādōmb	tor munumb
68. nagel	vèmbö	wembétjō	nighat
69. duim	tùva bèndönè	tive tănōmbo	mwé
70. pink	kārna	tānanānōmbo	karnè
71. grote teen	tùva bèndönè	tive kādōmb	mwé
72. kleine teen	kārna	tānanā kādōmb	karnè
73. been, bot	durò	ndūka	in

<i>Nederlands:</i>	<i>Kimaghama:</i>	<i>Riantana:</i>	<i>Ndom:</i>
74. bloed	dörö	jeranà	eth
75. vlees	mèmbu	mērato	mānùmb
76. huid	krarà	kwikà	krikir
77. haar, op lich.	muna	rùrana	mēn
78. zweet	mìjagha	wa	mēs
79. speeksel	jèö	jöranà	fwir
80. fluim	tjrèire	tjatjaràd	sersēr
81. ademen	irumbu kadù	dödömba	ifafar
82. eten	mujè	morà	ghot
83. hongerig	jòndatjö	ntōna	srāgh
84. drinken	mujè	rö morà	ghot
85. dorstig	tju je	rö mora roak	srāgh
86. verzadigd	purikwo tjembè	dìvo karāröra	
87. bijten	trānawe	tùranéva	trēgh
88. doorslikken	kāduru	dömboar	affar
89. dromen	uì	we	ith wa
90. slaperig	vévavujè	viavavòmbo	
		niànöna	ith wa unèr
91. opstaan	tjemö	nésöbö	thām
92. staan	diè	dinianöna	töböre
93. lopen	kurāwra	adad	arborbor
94. liggen	pudà	mināndiwa	jafön
95. zitten	kui	néndöndöre	anathön
96. zwemmen	imu-imu	tàtabö	krajaf
97. baden	tjiétje	rirà	thithi
98. stem	matjöndö	törwatörwa	nggangh
99. lachen	tée ntée	titi	mdesār
100. schreien	niè	niövörö	negh
101. spuwen	jèö	jö tö	fwir
102. braken	mājvaj	morö-morö	murmur
103. niezen	atji	atjima	ethi
104. hoesten	tjirè-irè	tjatjà	serser
105. boeren	kòté	djà	gharmur
106. zwanger	puri tjinë	pàrö	mörethe jar
107. leven	nèje	dönöna	tharìn
108. sterven	burào	doàkömbo	ghains
109. dode	tji mburào inè	ria doàkömbo	ghains anén
110. doden	adrà	anönà	entön
111. wonde	pàru	daroà	roàgh

<i>Nederlands:</i>	<i>Kimaghama:</i>	<i>Riantana:</i>	<i>Ndom:</i>
112. litteken	tjikòku	daroà màmböka	roagh wosàgh
113. ziek	dùo	divö	säki
114. pijn hebben	dara wawé	pavanitötöra	järburè
115. steenpuist	vedö	tjömbö	thör
116. buikpijn	purikwo nambué	divö pavanitötöra	mör trotràgh
117. schurft	kambi-kàmbi	kambi-kambi	kandì-kandì
118. kreupel	wàmana	tédodjè	saghwè-saghwér
119. stom	màtjöndö vùna	mèvi	nukù
120. doof	mùru-kadu vùna	morötövi	mufà
121. blind	àvuo pùna	anömbavi	unafùr
122. ogen sluiten	àvuo dojè	anömba napà- tawàre	thaf
123. scheel	àvuo baj-börö	jàwanàbabànda	
124. mens	tjī	ria	réf
125. naam	ne	ria	nar
126. man	tjī	riànoanà	gharéfe theréf
127. vrouw	jo	duàvo	if
128. jongeling	mavurère	mēgarati	nerni
129. jongevrouw	ivotjère	mēmé	if nerni
130. oude man	tjī tōdagha	tarià	kinamùn
131. oude vrouw	jo tōdagha	éwà	kièbör
132. vader	dji	ntjōka	je
133. moeder	mamù	makà	ma
134. kind, af- stamm.	àghavö	akà	ni
135. zoon	munaduwarère	mönadövati	
136. dochter	ivotjère	noà	
137. kind, jonge mens	àghavö	mönadöva	ni
138. grootvader	tàdu	riètja	ntet
139. grootmoeder	tàdu	màkanéva	itet
140. kleinkind	tàdu	akà	
141. broer	nanù	ndakà	
142. zuster	mundjè	ndakà	
143. echtgenoot	i	mi	namun
144. echtgenote	dja	ndoāvo	jébör
143. vriend	aghàé	nāvontö	mbwin
146. geest, schim	vèé	nömbätjō	irir
147. geest, levensg.	tjèndjé	nömbāa-nömba	nam

<i>Nederlands:</i>	<i>Kimaghama:</i>	<i>Riantana:</i>	<i>Ndom:</i>
148. verhaal	banggu	mententiwa	bàntawo saf
149. huwen	jo bandja	ākwa	owo
150. baren	udàje	mu	murèr
151. trom	nùmbu	karà	nambù
152. spelen	buā	dörädörö	thekìr
153. huis	wàghara	törāmō	urendör
154. deur	trāmu	vöduà	taramwìn
155. trap	dà-kuda	vöduà	nduru-nduruptām
156. wand	dèpe	abà	ndrin
157. gaba-gaba	bùihantà	puté	bikandör
158. ligmat	tàé	tätö	thubàr
159. vuur	i	drö	u
160. vuur aan- leggen	i ràghara	drö òkörö	ughat
161. vuur uit- doven	i pendö agha ijè	drö ponāware	wowo
162. uitgaan v. vuur	pëndö	ponānianö	ghains
163. rook	jùhu	didökwö	wotàgh
164. asse	tii	tinanà	wotìn
165. brandhout	tjéè	tjötanà	ghat
166. klapperdop	kuò-tubò	tābo	ghurghèt
167. mes	pitjè	pétjòè	ban
168. hakmes	néerö	niārö	ghāwarabāgh
169. fakkel	jöghada	drödatö	ghasìr
170. bakken, poffen		drawàro	wu
171. gaar	i tjinë	arötadrö	wo ghatön
172. ongaar	tjerè	jorarà	erin
173. vis	de	dià	jawghanà
174. sago	ìnga	pu	bwik
175. tabak	tāmoko	tāmuku	tāmku
176. vlechten	nönö	érörà	thubar owo
177. touwdraaien	nönö	òvutanà	mantomant war
178. touw	niè	nā	negh
179. hakken	wodijè	mbörarö	bör
180. lans	téé	kavunambò	ghafunè-nggés
181. boog	kàra	karàvo	gharéf
182. pijl	kida	kidà	sitàgha

<i>Nederlands:</i>	<i>Kimaghama:</i>	<i>Riantana:</i>	<i>Ndom:</i>
183. schieten	nejè	mìndödöra	tham
184. oorlog		bādörö	theghèf
185. landbouw		kawàdokwa	fwot
186. omheining	ma	madà	mar
187. planten	kào	étötörà	ghawòr
188. rijp	pùranu	podjèna	fur
189. onrijp	tjère	jörarà	bur
190. suikerriet	kùnda	kantà	ifin
191. zoete bataat	vèè kuni	agà	joknìm
192. keladi, tales	tjàé	tjätö	ghanātùr
193. kokos	indji	kuà	ghur
194. broodboom	joj		jot
195. nipah	bàna	mbòntö	bun
196. pisang	tjõ	kārö	théb
197. rottan	juò	duàko	juàgh
198. bamboe	gùpo	bē	bwér
199. boom, hout	do	nduà	ndör
200. omhakken	börìjè	kwika	nitè
201. bijl	kàvuna	kāvunà	afi
202. stenen bijl	èvö		afi
203. tak	tìe	döka	ghoràn
204. wortel	kijè	kwàranömbà	ghatà
205. blad	tjùku	kébédömbò	waghàr
206. schors	kràra	kwika	krikìr
207. doorn	guì	kwontanà	mē
208. bloem	aghantà	indja	fesìn
209. vrucht	kuò	nduàkwa	fesìn
210. alang-alang	wàga	wàtjö	was
211. staart, vier- voet. dieren	kumbu	tjambö	ghorùb
212. staart, vogels	bènta	tjambö	ghorùb
213. vleugel	uvà	avà	ghafàm
214. veren	pönö	nékéra	mwen
215. vliegen	nùmbo	nomba	anam
216. nest	àatje	névo	ur
217. ei	uò	winömbana	wagh
218. varken	ku	ku	jar
219. hond	nöe	nià	wawant
220. buideldier	bàjamu	wamodà	thagomandör

<i>Nederlands:</i>	<i>Kimaghama:</i>	<i>Riantana:</i>	<i>Ndom:</i>
221. kanggoeroe		no	saghu
222. casuaris	awì	awì	awì
223. paradijs- vogel		gāröntö	karari
224. boskip		kar	sur
225. vogel	àghanemö	ne	nembörfè
226. vleermuis	tumu	toseseb	metfè
227. vliegende hond		borö	twom
228. muis	poj	poär	fwos
229. rat		kwovö	gharòf
230. luis	nömè	nömè	nēmön
231. spin	nénéwè	bàbo	
232. vlieg	uràora	ébung	worwér
233. muskiet	tra	tū	nethön
234. vlinder	avé-avé	ku	
235. vuurvlieg	wàdu	wàntavotjö	watin
236. sprinkhaan		monà	péjè
237. kakkerlak	koaghà	dövö	
238. witte mier	màrude	kakànömbö	mar
239. slang	màrawi	ka	
240. duizendpoot	kadambù	kabò	ghatubàr
241. bloedzuiger	tji	ru	sir
242. kikvors	oàge	kretàbu	karesàf
243. krokodil	kùramu	kabà	ghàràma
244. schildpad	wàmbavu	rutjö	worambòr
245. hemel	muéjö	nandjòwja	
246. zon	örè	mēnongwa	wén
247. maan	kùmbanu	mantà	ghubanà
248. ster	börèé	nōtjö	berèm
249. aarde	padaé	potatàt	wut
250. regen	mòà	mi	mwar
251. regenboog	mué tumbumu	motà	merawàn
252. donder	tjōnduvù	tjödö	thruär
253. bliksem	oàndji	wàndjö	wandjir
254. aardbeving	imi	potatàt vèrever	imönt
255. wind	nùo	noàmbo	thruì
256. water	tju	rö	wér
257. eiland	bu	me	

<i>Nederlands:</i>	<i>Kimaghama:</i>	<i>Riantana:</i>	<i>Ndom:</i>
258. berg	bàmu	kàrkatja	thāmòt
259. stijgen	mbo da	drörörà	tur
260. dalen	nöerè	nérmè	enembere
261. bos	garù	ndùamo	thentör
262. voetspoor	kurà da	kàbatöbòt	ré
263. rivier	ìramu	tö	jeràma
264. steen	mète	mètö	mèt
265. grond	dée	römbö	nit
266. zand	tjiji	rötji	thöthör
267. prauw	dijè	drö	tham
268. pagaai	ja	bjètömbjèt	jāf
269. groot	māmu	antè	tarumà
270. klein	tjāghanu	kwörjābo	mathéfé
271. lang	tudu	pivo	jethè
272. kort	kapāj-börö	mböka	mathébör
273. dik, v. platte voorwerpen	pi-mbèntene	adötjöbedà	ghatröm
274. dun, v. platte voorwerpen	pi-vuna	tatàvidat	ghatfiār
275. mager	mwimwìne	mérèvi	kafri
276. vet, adj.		kwamòti	nortebògh
277. vet, subst.	di	dòwadana	nor
278. tam	ào-punaé		eragh
279. wild	ào-tèrere	àdada petjöri	àurtebògh
280. verlegen	tjindji	marö	bresir
281. diep	tjiè	mòà	mur
282. ondiep	pānggadaé	rövinianö	börfetāt
283. hoog	jòdra	pivo	jethè
284. laag	kapāj-börö	mböka	ghatsiébör
285. recht	tembörö	tömböra	töbrejār
286. krom	tùghuna	mùmontati	sisjìn
287. vlak, effen	mìd-örö	ndòmandiwa	mìtimiterejār
288. glibberig	karigharine	mùmuti	manwentam
289. zwaar	pi	jèrö	ithéntör
290. licht, niet zwaar	pi-vuna	jerö viröntö	thíf
291. scherp	nawé	turivutà	trègh ghatejār
292. stomp	trà-vuna	tu viröntö	trègh fiār
293. hard	tè-ine	rörö viröntö	torthàgh

<i>Nederlands:</i>	<i>Kimaghama:</i>	<i>Riantana:</i>	<i>Ndom:</i>
294. zacht	verö-verö-inè	mamà viröntö	narnar
295. warm	jòru	dròwatjö	waghè
296. koud	jèdrejè	römada	jat
297. beven		vèrevèrö	mathömathör
298. breed	terin-ine		jethè
299. sterk	tè-ine	rörö	inethejår
300. zwak	tèé-vuna	mamà viröntö	jénfiår
301. droog	tupà	töpånjen	ujår
302. nat	tjù-ine	mètjö	
303. goed	kùtji	mburi	ghafrè
304. boosaardig		dòdo	jéremön
305. nietswaardig	jaka	dòdo	jaghùr
306. juist, waar	avùnate	mburi	usirmejà
307. leeg	agha vuna	mawò	samejà
308. vol	tjèmbe	komjèti	ghatågaterjår
309. oud, v. leeftijd	tödagha	taréà	tèghejår
310. oud, v. duur	tàwara	tèta	tèghejår
311. jong	tjùvu	noàna	nerni
312. nieuw	tjitjiraghà	noàna	nerjår
313. moe	gåra tjinè	dõtjòkwi	
314. snel	jèripo	amboj	nàuraf
315. langzaam	wànagha-wana- ghàje	nduarama	itör
316. zoet	tjéntjé	tjitjö pètjeri	ghafresàs
317. zuur	traé	tjatjàti	jejëghorjår
318. bitter	tjè-ine	tjatjàti	tùburi
319. wit	magha-vàdére	wétja	màghoatejår
320. zwart	tju-pàdére	rùdatari	thurtobògh
321. rood	tjèro-bàdére	wétja	etwatejår
322. zoeken	èi	nābo	athit
323. vinden	tö	atåröra	
324. geven	ijè	ī	kenand
325. aannemen	båndja	dötö	jofun
326. nemen	imbo	omba	jofaratön
327. gaan halen	imbo tra	ambatràvö	aman ifefe
328. meenemen		awarötràvö	wun
329. meebrengen	majè bu	awarötréda	amàn
330. vastpakken	båndja	ambànöna	ghra

<i>Nederlands:</i>	<i>Kimaghama:</i>	<i>Riantana.</i>	<i>Ndom:</i>
331. maken, doen	diwo	ndiwà	munum
332. wassen		mbari	uthuthuf
333. weten,			
kennen	nùano	nākè	nughwà
334. denken	tjòkadu	roākado	thāgh afar
335. vergeten	tjawo	kwar	thaghàns
336. spreken	mave	tròatròa	botbot
337. zingen	àghada kadù	wātjöpö	néghathàgare
338. zeggen	jàoadru	èta	mte
339. roepen	kāmbu	kāmbo	nghangh
340. schelden	buò	bé	mdéin
341. werken		ndiwà	jerjar ghuraghurè
342. dragen	tembèjé	nantàröra	tabere
343. wakker zijn		avàvu mambrandi	unèr rièthe
344. bewaken	ujè	mwe	thafthaf
345. wachten	ko	wòtja	thafthaf
346. horen	tjère	roàbar	mu
347. zien	àvu	āvo	uthör
348. ruiken	jövö	du	unef esif
349. zuigen	tju nöde	tamkùmöra	srésré
350. liefhebben	je nawé	dötjö	kari
351. springen	pètjé	padì	ghartghàrt
352. breken, v.			
hout, overg.	ka	mberàrö	ghartawàr
353. breken, v.			
hout, onoverg.	ka	mbedèrö	ghartawàr
354. breken, v.			
touw, overg.	börö	mbèrarö	börbör
355. breken, v.			
touw, onoverg.	börö	mbedèrö	börbör
356. breken, v.			
steen, overg.			
en onoverg.	tjarò	tjarà	rindörwar
357. binden	miè	mià	mör
358. verbergen	tumajè	rötjaràwora	sisiwar
359. vragen naar	da	éta	treghbö
360. vragen om	néerö	tjià	treghbö
361. liegen	utjagha	roākawar	utsir
362. stelen	kàévu	ndivö	tom

<i>Nederlands:</i>	<i>Kimaghama:</i>	<i>Riantana:</i>	<i>Ndom:</i>
363. weggooien	nàje	nàröma	tu
364. verbranden	bujè	dràwar	ujefàn
365. graven	ide	tèroba	töbör
366. weggaan	a	àvö	un
367. bevelen	kadù	dömboär	bwan
368. komen	bu	éda	amàn
369. verzamelen	möje	métjèrö	
370. slaan	awra	òwvura	mörsi
371. wreken	kurù	kwo	mis
372. veel	kàtja-ragha	tarö	siserè
373. niets	àgha àghavo	mowo	semè fa
374. alle, alles	ndom	tarö	enterfin
375. genoeg	mide	kwiwàta	kraki
376. enkelen	dàghara-me	mità	ghandi
377. daglicht	tjuò-padaé	röti	ru
378. licht helder	kèta-ragha	röti	ru
379. nacht	koò	vérömbö	ert
380. donker	wibörö	vérömbö	ert
381. nu	àmunda	àti	watèn mba
382. gisteren	néenö	nönö	ertère
383. morgen, vlg. dag	tjoj	pëndö	rawrè
384. ochtend	tjemöde	vörönamberà	nif törtör
385. boven	kònto	tàkwa	magharè
386. beneden	pàdaé-da	potatàt	nitè
387. nabij	kàrodurù	kākōmba	tjaretàm
388. veraf	jòdo	vetà	utàghare
389. buiten	pàdaé-da	wòtö	thretàt
390. binnen	vinöndörö	morà	futör

OPMERKINGEN OVER OUD-JAVAANSE ZINSLEER

DOOR

J. GONDA.

1. Een taal vormt op elk moment van haar bestaan een gesloten systeem, waarin het een met het ander samenhangt. Een verandering, die een bepaald punt, een onderdeel van dat systeem betreft — en dergelijke wijzigingen treden voortdurend op — heeft gevolgen ook voor andere onderdelen. Voorbeelden van allerlei aard liggen voor het grijpen. Op het terrein der semantiek bijv. kan men zonder overdrijving zeggen, dat reeds een geringe wijziging in de betekenisnuance van een woord gevolgen heeft voor de woorden die „naast dat woord leven”: een ten dele synoniem woord B, concurrent van A in een deel van zijn betekenisomvang, neemt bijv. een bepaalde nuance over als A die opgeeft, als A in een nieuwe betekenis kan gaan optreden verliest C die etc. Een voorbeeld: in het Latijn zegt men *amo amas amat*: het verschil tussen de ‘personen’ wordt uitgedrukt door verschil in uitgangen: de persoonlijke voornaamwoorden *ego, tu, ille* blijven zeer vaak achterwege, doch kunnen worden toegevoegd: zij soulignereren o.a. de uitgedrukte persoon, leggen nadruk, wijzen op tegenstelling, zijn vaak echter affectief en in de levendige spreektaal, bij bevelen, aansporingen, affectieve vragen etc. veelvuldig in gebruik; ook rhythmische motieven doen zich gelden. Dit alles leidde in het Middeleeuwse Frans hiertoe, dat *je* etc. zeer dikwijls, en wel aanmerkelijk vaker om rhythmische redenen dan om nadruk te leggen of tegenstelling uit te drukken, vóór de werkwoordsvorm werden gevoegd. Een gevolg hiervan was dat *je* etc. aan zelfständigkeit gingen inboeten. Sinds het eind der XIIIe eeuw kwamen in zelfstandig gebruik, dus om „ik” etc. uit te drukken, meer en meer op de accusatief-vormen *moi* etc. (deze breidden hun functie dus uit). Als dan in de latere Middeleeuwen de persoonsuitgangen geheel verdwijnen, worden het voorgevoegde *je, tu* etc. dragers van het begrip der persoon: *j’aime, tu aimes* etc.¹⁾. Is dit een voorbeeld, waaraan men kan

¹⁾ Zie voor nog enkele duidelijke voorbeelden het mooie boek van den Zwitserschen Romanist W. von Wartburg, *Einführung in Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft* (1943), p. 105 vlgg.